

*Антонова В. Ф.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов**Українського державного університету залізничного транспорту**Нешко С. І.,**кандидат філологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри іноземних мов**Українського державного університету залізничного транспорту*

РЕЦЕПЦІЯ ТРАДИЦІЙ ЛЕГЕНДИ У ТВОРЧОСТІ Р. САУТІ

Анотація. Стаття розглядає вплив легенди на формування романтичної естетики, жанрової системи й картини світу у творчості Р. Сауті.

Звернення письменника до легендарних героїв сприяє створенню історичної панорами минулого. Сюжети в баладах Р. Сауті переважно будуються на конфлікті, зумовленому християнськими таїнствами. У зображенні фантастичних образів Р. Сауті спирається на народні традиції, особливо у створенні портрета персонажів, але додає психологічних відтінків до зображення їхньої поведінки.

Персонажами ліро-епічних творів Р. Сауті є неперсичні особистості, які можуть бути позитивними або негативними, але головна їхня риса – незвичайність. У створенні образів персонажів у баладах митця покладено принцип контрасту ідеальної зовнішності та злочинної душі. Письменник розробляє тему роздвоєння свідомості героя-злочинця.

У поемах Р. Сауті розробляється східна тема. Типологічними рисами головних персонажів митця є безмежна віра, пошук істини, прагнення подолати ворогів. Більшість поем письменника засновані на традиціях європейських легенд, наприклад, про останнього короля готів. Тематику своїх поем і віршів Р. Сауті обирав далекі епохи, невідомі країни. Він намагався відтворити притаманні екзотичному часу й простору дрібниці побуту, почуття, нерідко стаючи на точку зору своїх героїв. Із цією метою він користувався багатством народної поезії, уводячи у твори традиційні розміри, повтори, традиційні символи й інші засоби.

Екзотичний світ балад Р. Сауті змальований як альтернатива доколишній дійсності. Більшість творів митця є вираженням ескепізму, що зумовлено психологічним розладом персонажів, їх неприйняттям навколишнього світу й створенням уявного світу. «Свій» простір у творах поета представляють екзотичні замки, палаци. «Інший світ» у творах Р. Сауті, як і в народній традиції, нерідко постає в образах водної стихії, утім автор значно ускладнює їх передовсім за рахунок психологічного підтексту.

Жанрові канони легенди актуалізовані й трансформовані в картині світу Р. Сауті внаслідок розвитку авторської художньої свідомості, взаємодії філософії та літератури.

Ключові слова: легенда, жанровий канон, автор, народні традиції, образи.

Постановка проблеми. У контексті критичного переосмислення своєрідності художньої природи англійського романтичного руху кінця XVIII – початку XIX століть особли-

вого значення набуває звернення до дослідження творчості й літературно-критичної спадщини недостатньо вивченого представника цього складного і суперечливого літературного напрямку, репрезентованого Р. Сауті.

Однією з актуальних проблем сучасного літературознавства є також осмислення художньої своєрідності національних варіантів романтизму, особливо в аспекті освоєння народних традицій, які вплинули на картину світу творів Р. Сауті як яскравого представника англійського романтизму на ранньому етапі й зумовили подальші художні відкриття.

При дослідженні проблеми рецепції традиції легенди на матеріалі творчості Р. Сауті важливо розглянути переплетіння традиції й індивідуальності у творчості досліджуваного нами автора, особливо з огляду на ставлення поета до власного досвіду й у зв'язку з цим простежити його творчу еволюцію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняному літературознавстві зростає дослідницький інтерес до епохи романтизму. Особливо варто відзначити роботи дослідника західноєвропейських літератур Д. Налівайко. У статті «Поема Мазепа у контексті Європейського романтизму» (2009) [1] автор інтерпретує поему англійського класика в контексті європейського романтизму. Учений підкреслює захоплення Дж. Байрона образом Мазепа, порівнює концептуальні підходи до зображення цього образу у творах Вольтера, В. Гюго, К. Рилеєва, О. Пушкіна. У книзі «Романтизм у поезії. Г. Гейне, Дж. Байрон, А. Міцкевич, Г. Лонгфелло» (2003) [2]. О. Ніколенко досліджує творчість яскравих представників романтизму в контексті романтичного напрямку й розкриває своєрідність їхніх індивідуальних стилів.

У зарубіжному літературознавстві існує низка праць, присвячених життю і творчості саме Р. Сауті. Об'єктом серйозного критичного розгляду стала творча доля Р. Сауті в книзі «Сауті: життя» М. Стора (1997) [3]. Автор біографічного дослідження акцентується на відносинах Р. Сауті з його видатними сучасниками, аналізує відгук Р. Сауті як поета і громадянина на політичні події епохи та вплив його творів на літературний процес і суспільне життя Англії рубежу XVIII–XIX століть.

Грунтовний аналіз соціально-політичних поглядів Р. Сауті міститься в книзі «Роберт Сауті і його епоха. Розвиток консервативного мислення» (1960) Дж. Карналла [4]. Представивши огляд журнальних статей і нарисів письменника в періодичній есеїстиці, Дж. Карналл по-новому підходить до трактування багатьох аспектів критичної спадщини Р. Сауті, особ-

ливо в питаннях соціології та релігії. Якщо раніше про Р. Сауті згадувалося лише побіжно, у ході ширшої дискусії з проблем романтизму, то Дж. Карналл піддав пильному дослідженню соціально-політичні ідеї Р. Сауті й розкрив особливості світогляду письменника. Значний інтерес становить праця «Сауті» (1975) К. Каррі [5], оскільки ній міститься інформація про сприйняття його творчості сучасниками і критиками.

Проведений аналіз критичних і наукових робіт, присвячених проблемам романтизму, у тому числі англійського, показав, що в західному й вітчизняному літературознавстві активно розвиваються біографічні та рецептивні напрями. Дослідники також зверталися до вивчення філософсько-релігійних та естетичних поглядів Р. Сауті.

Як свідчить огляд науково-критичних робіт, не розв'язаними до сьогоднішнього часу в науковому дискурсі є такі проблеми, як художня рецепція традицій легенди і своєрідності індивідуального підходу до її традицій, а також новаторства автора.

Мета статті – розглянути вплив легенди на формування романтичної естетики, жанрової системи й картини світу у творчості Р. Сауті.

Виклад основного матеріалу. При створенні балад Р. Сауті спирався на численні європейські легенди і трансформував їх у руслі християнської традиції. Романтизм прищепив смак до середньовічної легенди, воскресив її, так як вона була дуже придатною для вираження нових настроїв. Традиційні легендарні сюжети наповнилися новим змістом, стали символом нових пошуків.

Легенді властива ідея космізму, протиставлення раціонального й ірраціонального, а також інтерес до історії. «Легенди (Легенда; від лат. *Legenda*, «те, що належить прочитати») як група фольклорних творів об'єднуються наявністю в них елементів чудесного, фантастичного, але сприйманого як достовірне, що відбувалося на межі історичного й міфологічного часу або в історичний час» [6].

Наприклад, у створенні балади «*Rudiger*» («Адельстан») (1796) Р. Сауті оперував легендою про Лоенгіна – лицаря Святої Чаші Грааля, лицаря в човні, який тягнуть лебеді, щоб урятувати дівчину, яка ніколи не повинна питати про його походження. Його історія – це версія легенди про Лицаря Лебеда. В авторській баладі Р. Сауті залишив деякі елементи, властиві легенді про Лоенгіна, наприклад, поява лицаря в човні, який тягне лебідь: «*And by a silver chain he drew // A little boat along // Whose streamer to the gentle breeze // Long floating flutter'd light; // Beneath whose crimson canopy // There lay reclined a knight*» [7, с. 36] («Вдруг плывет, к ладье прикован, // Белый лебедь по реке; // Спит, как будто очарован, // Юный рыцарь в челноке») [7, с. 37] (переклад В. Жуковського). На відміну від легенди, лицар у баладі Р. Сауті має ім'я, яке він має право назвати. Жорстокість воїна Адельстана викликана необхідністю виконати необачну обітницю – принести в жертву свого первістка за власний порятунок. Трансформуючи сюжет середньовічної легенди, автор уносить мотив християнської етики розплати за гріхи й божественного покарання відступника: «*Now help me, Jesus! Loud she cries, // And loud on God she calls; // Then from the gasp of Rudiger // The little infant falls. // The mother holds her precious babe; // But the black arms clasp'd him round, // And dragg'd the wretched Rudiger // Adown the dark profound*» [7, с. 50]. («И воскликнула: «Спаситель!» // Глас

достигнул к небесам: // Жив младенец, а губитель // Ниспровергнут в бездну сам. // Страшно, страшно застонало. // В грозных сжавшихся когтях // Вдруг все пусто, тихо стало // В глубине и на скалах») [7, с. 51] (переклад В. Жуковського).

У жанровому каноні легенди зафіксований перехід від язичницької до християнської картини світу, що стало великим світоглядним зрушенням. Це відображено у творах автора, передусім у макросюжеті про провинку і духовне покаяння за скоєні вчинки.

В основі такої балади Р. Сауті «*The rose*» («Троянда») – легенда про святу Варвару, яка була піддана кари своїм батьком-язичником за небажання відректися від християнської віри. В авторській баладі Р. Сауті головна героїня винагороджується за твердість своєї християнської віри, на неї сходять Божа благодать: «*and yet more miracles! the stake // Branches and buds, and, spreading its green leaves, // Embowers and canopies the innocent Maid // Who there stands glorified; and roses, then // First seen on earth since Paradise was lost, // Profusely blossom round her, white and red // In all their rich variety of hues; // And fragrance such as our first parents breathed // In Eden she inhales, vouchsafed to her // A presage sure of Paradise refain'd*» [7, с. 190] («второе чудо происходит. Столб // Зазеленел, раскинул ветви, листья // И обнял деву, укрыл её. // Она во славе! И впервые розы // После Эдема на земле цветут, // Вокруг неё бутоны раскрывая, // Сколь дивное обилие оттенков! // Благоуханьем воздух напоён // В Эдеме, сотворённым для неё – // Как символ обретаемого рая») [7, с. 191] (переклад О. Кольцовой).

Таким чином, спираючись на елементи легенди, Р. Сауті додає в сюжет торжество християнської віри й чудесного порятунку як винагороди за прихильність віри.

Легенда оповідає про події історії не в суворо історичному переломленні. Завдяки використанню історичних елементів у тексті додаються елементи національної специфіки (героями легенд бувають тільки герої певної країни). У творчості Р. Сауті використовував легенди про святих Британських островів. Так, у баладі «*St. Patrick's Purgatory*» («Чистилище святого Патріка») (1798) автор розгортає сюжет балади навколо чистилища святого Патріка, розташованого на острові посеред Лох-Смик, яке, за легендою, є вхід в інший світ.

Це місце є святинею для англійських християн, так як святий Патрік разом зі святою Бригітою вважаються покровителями Британії. Легенди, що розповідають про християнських святих або частково відтворюють сюжети дохристиянських міфів, виявляються одним із засобів перекодування дохристиянських уявлень у християнських символах. Життя святих, будучи менш сакральними текстами, ніж Святе Письмо, допускають змішання з нехристиянськими мотивами, аж до перетворення образів святих на подобу якогось політеїстичного пантеону. В експозиції або зав'язці легенди проводиться локалізація в художньому часі й просторі. Хронологічна локалізація здійснюється за допомогою обставини часу, наприклад, «давним-давно», «багато років тому», «колись», «одного разу», або додаткових обставин часу. Так починається балада Р. Сауті «*St. Romuald*» («Святий Ромуальд») (1798): «*One day, it matters not to know // How many hundred years ago* [7, с. 166] («Однажды (и не всё ль равно, // В каком году), давным-давно») [7, с. 167] (переклад Вс. Рождественського). Хронологічно точне датування описуваних подій несуттєве й тому

присутнє лише в деяких легендах. З метою локалізації оповідання в часі іноді згадуються історичні особи – свідки й учасники описуваних подій. У баладі «Про святого Ромуальда» Р. Сауті відсутні точні локуси мешкання святого, позначено лише його тимчасовий притулок: «Doth holy Romuald dwell // Still in his cell?» [7, с. 166] («Что, Ромуальд святой // В глуши лесной // Живёт от суетного взгляда») [7, с. 167] (переклад Вс. Рождественського). Проте зображення простору й часу в легенді має деякі особливості. Так, легенда використовує, як правило, достовірний хронотоп. Оповідання зазвичай географічно приурочено до реально існуючого місця. У легенді використовуються сільські й міські топоси та локуси: поля, гора, ліс, річка, море, сад, город, монастир, церква, собор, будинок, садиба. Топографічні відомості вказують на точне місце дії. Його опис відповідає ландшафту і природі країни, де розгортається розповідь.

Наявність знайомих слухачеві топонімів і предметних реалій робить легенду для нього ближчою. Каміні, джерела, дерева, озера, печери, церкви часто представлені в легендах як шановані предмети, що демонструють народне ставлення до героїв і подій. У центрі балади «St. Michael's chair» («Балада про крісло св. Михайла і тому, хто в ньому сидів») Р. Сауті знаходиться сюжет про церкву Св. Михайла Архангела, яка споруджена на горі Михайла Архангела в графстві Корнуолл, яким опікується Св. Михайло. За старовинною традицією, той з молодят, хто першим устигне сісти в крісло, що стоїть на дзвіниці храму, буде все життя главою в сім'ї: «Rebecca his wife had often wish'd // To sit in St/Michael's chair, // For she should be the mistress then // If she had once sat there» [7, с. 130] («Ревекка часто желала в кресло Святого Михайла сесть – // – // Она сама госпожою станет, // Когда и ей там место есть» [7, с. 131] (переклад Вс. Рождественського).

Р. Сауті тлумачить сюжет у пародійному ключі: «A blessing on St. Michael's chair!» // She said as she sat down: // merrily, merrily rung the bells, // And out Rebecca was thrown» [7, с. 134] («Так вот оно, пресвятое кресло!» – // Под звонкий колокольный гул // Садясь, она прокричала гордо, // И кто-то вниз её спихнул» [7, с. 135] (переклад Вс. Рождественського).

Таким чином, однорідність часу і простору, відкритість легендарного хронотопу, необмеженість сакрального тимчасовими або просторовими рамками сприяють цілісному зображенню світу.

Особистість у легендах виявляється досить динамічною. Найбільш часто динаміка особистості в легенді виявлялася в сюжетах про виправлення й жорстоке поведіння героя. Так, у легендах ситуація зустрічі зі смертю перетворюється в зустріч із вічністю, що є переломною подією для долі персонажа й основою сюжету. Зазначений сюжет становить баладу Р. Сауті «Old Christoval's advice and the reason why he gave it» («Балада про раду старого Крістобала й про те, чому він дав таку раду» (1798)), де головний персонаж після зустрічі зі святим, якому він дав обітницю і порушив її, піддався випробуванню: «As I past the Church door, I thought how I swore // Upon St. Isidor's day; // That the Saint was so near increased my fear//And faster I hasten'd away» [7, с. 144] («И у церкви у той «О, Исидор Святой, – // Я подумал, – сколь гневен ты днешь! Я бежал всё быстрее, мне казалось, ей-ей, // Что святой где-то здесь, где-то здесь!») [7, с. 145] (переклад С. Фельдмана).

Легенда має дидактичний характер, при цьому акцент робиться на моральному прозрінні, який отримав персонаж: «When me neighborour hath sinn'd» old Christoval said. // «I judged not too hardly his sin, // But thought of the night by St.Andrew's Church, // And consider'd what I might have been» [7, с. 148]. («Если ближний в грехе, – молвил дед Кристоаль, – // Осужу, но-не громко, не всласть // Помню церковь Святого Андрея и ночь, // И я помню, как мог бы пропасть») [7, с. 149] (переклад С. Фельдмана).

Переважають історичних і фантастичних елементів у легендах відповідало світовідчуттям романтиків, для яких пріоритетами були історизм як відображення народності й космізм як протиставлення раціональному, характерному для епохи класицизму, чітким принципам ранні англійські романтики протиставляли свої твори. Легенда була переходом від язичницької картини світу до християнської. Якщо в язичницькій картині світу фокус уваги був спрямований на зовнішні чинники, а саме на фізичну розплату за скоєний вчинок, то християнська традиція цікавилася внутрішнім перетворенням людини, його розумінням бога через внутрішнє розкаяння. Саме цю властивість легенди підхопили й розвинули у творах англійські романтики. Безсумнівно, у більшості випадків твори досліджуваного нами автора мають двовірчий характер, зберігаючи деякі елементи язичництва на хронотопному, персонажному й сюжетному рівнях. Але завдяки християнській сутності жанру легенди з'являється психологізм, представлений інтересом до внутрішнього світу персонажів, який розкривається завдяки внутрішній трансформації, викликаній каяттям і розумінням Бога.

Основні тенденції раннього англійського романтизму, зокрема характерні особливості його жанрової системи, проявляються в художніх досягненнях автора, які він по-своєму долучав до традиції, а також творчо переосмислював духовний досвід минулого відповідно до завдань свого часу.

Легендарні події, як й імена легендарних героїв, виступають у художньому хронотопі авторських балад Р. Сауті своєрідними маркерами, що будь-яку фантастичну подію наділяють переконливою достовірністю й уводять цю подію в рамки реальності.

Звернення Р. Сауті у творах до легендарних героїв сприяє відтворенню історичної панорами минулих століть. Р. Сауті, як й інші представники раннього англійського романтизму, побудували свою ієрархію жанрів, віддавши перевагу малим жанрам. Переосмислення мало місце й у сюжетно-композиційній організації творів. Традиційне протиставлення «добрий» – «злий» поступається опозицією незвичайності персонажа, створюючи таким чином нову класифікацію персонажів: «звичайний» – «незвичайний». Завдяки цьому відбувалася своєрідна переоцінка цінностей, естетичні цінності переважали над етичними, створюючи так своєрідну дифузію, трансформацію позитивної семантики в негативну.

Р. Сауті був також реформатором вірша, зробивши його більш простим і гнучким, додавши деякі зміни в літературний стиль своєї епохи. Наприклад, у творах «Талаба-руйнівник» і «Прокляття Кехами» використано ямб, що поєднується з іншими розмірами.

Висновки. Р. Сауті вибирав як теми для поем і віршів віддалені епохи й чужі йому країни, причому прагнув передавати характерні для них почуття, думки, усі дрібниці побуту, поділяючи точку зору своїх героїв. Для цього він користу-

вався всім багатством народної поезії, уводячи в літературу її мудру простоту, різноманітність розмірів, поетичний прийом повтору. У творчості Р. Сауті спирався на такі риси, як використання жанрів народної традиції й з'єднання релігійних форм із народною фантазією, зображення дуалістичної природи людини – боротьби тілесного і духовного, синтез різних видів мистецтва. Розвінчуючи класицистичну теорію високих і низьких жанрів, автор сміливо експериментував, доводячи продуктивність художньої взаємодії. Відбувалися зміни, відмирання одних елементів жанру, поява інших, стирання кордонів між тим, що раніше відрізнялося, і виникнення відмінностей між тим, що уявлялося раніше невиразним, – усі ці ознаки не свідчили про знищення ліричних жанрів, а, навпаки, сприяли їх розвитку, внутрішньому оновленню, зміні однієї жанрової системи іншою. У творах автор прагнув до виразності стилю, його органічності: гнучкості, відповідності висловлюванню думкам. Пошуки такої єдності стилю здійснювалися за допомогою подолання риторичності, інтерпретації живої розмовної мови з її простотою, природністю, емоційно-експресивною милозвучністю.

Таким чином, народні жанри для Р. Сауті були джерелом творчого натхнення. Автор залучав стислість і суворість оповідання, можливість драматизації жанрів. Індивідуально-авторський підхід до традиційних жанрів у творчості автора сприяв формуванню картини світу раннього англійського романтизму в цілому й вироблення нових принципів художнього мислення.

Література:

1. Наливайко Д. Поема «Мазепа» у контексті творчості Байрона і європейського романтизму. *Зарубіжна література в навчальних закладах*. 2004. № 4. С. 2–9.
2. Ніколенко О.М. Романтизм у поезії : посібник для вчителя. Харків : Ранок, Веста, 2003. 173 с.
3. Storey M. Robert Southey: a life. Oxford ; New York : Oxford Univ. Press, 1997. XV. 405 p.
4. Carnall G. Robert Southey and his age. The development of a conservative mind. Oxford : Clarendon Press, 1960. 233 p.
5. Curry K. Southey. London : Routledge & Kegan Paul, 1975. 191 p.
6. Левинтон Г.А. Легенды и мифы. Мифы народов мира. URL: <http://www.mifinarodov.com/l/legendyi-i-mifyi.html> (дата звернення: 30.09.2021).
7. Саути Р. Баллады / сост. Е. Витковского. Москва : Радуга, 2006. 576 с.

Antonova V., Neshko S. Reception of the legend traditions in the works by R. Southey

Summary. The article considers the influence of the legend on the formation of romantic aesthetics, genre system and picture of the world in the works by R. Southey.

The writer's appeal to the legendary heroes contributes to the creation of a historical panorama of the past. The plots in R. Southey's ballads are mainly based on the conflict caused by the Christian sacraments. In depicting fantastic images, R. Southey relies on folk traditions, especially in creating the characters' portrait, but adds psychological nuances to the depiction of their behavior.

The characters of R. Southey's lyrical and epic works are extraordinary personalities who can be positive or negative, but their main feature is unusualness. The principle of contrast of ideal appearance and criminal soul is laid down in the creation of images of characters in the artist's ballads. The writer develops the theme of the bifurcation of the consciousness of the hero-criminal.

An oriental theme is developed in R. Southey's poems. Typological features of the main characters of the artist are boundless faith, the search for truth, the desire to overcome enemies. Most of the writer's poems are based on the traditions of European legends, such as the last king of the Goths. The themes for his poems and poetry, R. Southey chose distant epochs, unknown countries. He tried to recreate the trifles of life inherent in exotic time and space, feelings, often accepting the point of view of his characters. Therefore he enjoyed the richness of folk poetry, introducing into the works traditional sizes, repetitions, traditional symbols and other means.

The exotic world of R. Southey's ballads is depicted as an alternative to the surrounding reality. Most of the artist's works are an expression of escape, due to the psychological disorder of the characters, their rejection of the world around them and the creation of an imaginary world. "Own" space in the poet's works is represented by exotic castles, palaces. "Another World" in the works by R. Southey, as well as in folk tradition, often appears in the images of the water element, however, the author significantly complicates them primarily due to the psychological connotations.

The genre canons of the legend were actualized and transformed in the picture of the world by R. Southey due to the development of the author's artistic consciousness, the interaction of philosophy and literature.

Key words: legend, genre canon, author, folk traditions, images.